

S I Y A S E T A D E S T E Y E N S E R D A R E N T U R K İ

B E R A M B E R B I X E L K E N K U R D

( 1 9 2 4 - 1 9 3 9 )

Pirofēsor A H E S R E T Y A N

W E R G E R S O R O

( Ev ji wergerandina Erebî, a ku ji bal Sededîn Mula

ji Zimanê Rusî hatîye wergerandin, hatîye wergirtin ).

*date* Waha Turkiyê piştî bezâ xwe di Cenga Cîhanî Yekem dé pir ji Deveren dagirtî bi Xelkên ne Turk ji desten xwe berdan. Bi vî rengî Turkî bi têgihiştina giştî nema bi Dewleta pir Millî tête jimartin. Lîbelê tevlivêjî Pirsîyarîya Millî têde hêjî giringbûna xwe nedaye windakirin.

↓ L I S T A J I M A R A 1

S U W A R K I R I N A M I C Y D I K O M A R A T U R K I D E

( Liser Bingehê Zimanê Zikmaki )\*

Milliya	1 9 2 7	1 9 3 5		
Jimara Xelkê	%	Jimara Xelkê	%	
Turk	11777815	86. 0	13899073	86. 0
Kurd	1184446	9. 0	1480246	9. 16
Ereb	134273	1. 0	153687	0. 95
Yunan	119822	0. 9	108725	0. 67
Qerkes	95901	0. 7	91972	0. 57
Cihû	68905	0. 5	42607	0. 30
Ermén	64745	0. 4	57599	0. 35
Laz	-	-	63253	0. 40
Gurci	-	-	57325	0. 35
Miliyên din	292373	1. 5	203183	1. 25
Gist	13648270		16157450	

Ji vê Lista Jimara - 1 - li ser Serjimara Sala 1927 û Sala 1935 Serjimara Kêmaniyên Millî lidûhev hatine nîşankirin: 1870825 û 2258377 Kes, ji ber di herdû caran de ew nêzîka 14 % ji tevaya Xelkên Welêt ~~Nekhatar~~ *Üçüm nekhatar* Di Sala 1927 de Kurdan 9 % der sed ji tevaya Xelkên Turkî didan pêkanîn û di Enedola Rojhilat de 34. 4 % didan pêkanîn. Waha bi vî rengî ew bi gewretirin Kêmaniyâ Millî li Welêt dihatin jimartin. Ji bil vê ji Kurdan li hin Hereman piranî didan pêkanîn. Li ser bingehê tomarkirina Amara Sala 1927 de Kurdan 77 % di Wilayeta Wanê de, 75 % di Wilayetên Bedlis (Morn) û Sertê de, 69. % li Diyarbekir û Hekarê de, 61 % li Mêrdinê û 53 % li El-Ezîzê didan pêkanîn (1). Serjimara Kurdan li van Heremên hanê berî Serhildana Şêx Seid a Sala 1925 de bêtir bû. Lîbelê di encamê kockirina bi darê zorê, a ku Desteyen Serdar li Welêt piştî temirandina Serhildana Sala 1925 de li ser diqûn, Amara Kurdan li Enedolê bi rengektî tûj, hatê xuwarê. *de arte dæctis*

*Qber ari*

*Lidar*

Weha Kemaliyan, piştî ku wan Desthilatîya xwe li Welêt dane xurtkirin, ji bona guhertina Turkî nala Dewleteke lihevhatî ji aliyê Mili ve /di xwestin bikin, evaya jî bi Turk kîrîna tevaya Xelkê wan ji bo wê keftileft. Adikirin. Weha bi diyarî siyaseta Hilandina Miliyî Desteyen Serdar li Welêt beramber bi Kêmanîyen Mili ve tête diyarkirin. Evaya bi pir diyar di nimûna Xelkên Kurd de bi hemû diyarî tête eşkerekirin. Berî em bi raxistina vê Pirsê deshpêbi likin, bi başı tête dîtin, ku em bi kurtî rewşa Mîlyonek Cotkarêñ Kurd bidin xuyanîkirin, ken kutâzardarîyê li ser desten Zemindarêñ Kurd û biserdejî zordarîya Mili didin likine dîja hilgirtin.

Weha Desthilatîya Şex û Maqûlên Kurdan pir diğû. Wana bi desten xwe Xûkitî didan wergirtin, Serdarî didan kirin û Xelk didan kuştin...hd.

Di 19 Elûna Sala 1925 de Rojnama "Akşam" date nivîsandin: " Cotkar li nik Derebege hîç mafeyekî wan niye, - Rewşa wanî Yasayî weha ye. Lîbelê Erkên li ser wan Mero dikare wan bi peyikekê bi serhevde bîde vekirin: " Tanî mirinê karkirin ". Rewşa wanî destanî wana bi Zîneteke koletiyî rastî dide gîhandin...Xwarîna Cotkarî her roj nanê Cehî û hin ji keskê ye. Cotkar Şev û roj bê rawestandin ew xebatê ji bona dagirtina xizna Derebege dikin, û ku Wênerê wî hinekî ji Çandînîyê ji bona Cotkar re-dide hîstîn, da ew ji bîrgebûna neyate mirin..."(2).

Cotkar bi dana perçeyekî gewre ji Çandînîya xwe ji bona Derebege dihatin neşarkirin û her wehajî pêrejî wan piştîn xwe di nava erden wî de ji bona demeke nîşankiri beramber bi karanîna hinekî ji erden wî ji bona xwe didin xûzkirin.

Di wê deme de bi xwe jî Xwedancotên Kurd Divabûn Bêşekê bi naçarı bidin, ku ew bi navê "Omo" tête bi navkirin, ji dana vê Başa hanê jî ew Kes jî, ên ku ji xwe re likarrekî li Istenbolê, Zudinfoldak, Izmir û bajarêñ din jî digeryan, ne dihatin azadkirin. "Omo" ji bal Wênerêñ Eşîran her Salê carekê yanji her du Salan carekê ew dihate dan, Qendbûna wêna li gora hatin û xurtbûna Axê dihate nîşankirin, her wehajî Axê dikarîbû Bêş bi darê zorê bida wergirtin, ger ew bîhata pêwistkirin (3).

Di 19 Elûna Sala 1925 de Rojnama "Akşam" date nivîsandin, ku kera Derebege tête tundkirin, qend em xwe ji Navînêñ mezin bidin dûrkirin. Weha Desthilatîya wana li hin Deveran tête gewrekirin, ku ew rengekî Desthilatîya Cihîyi Taybetiyî tengalkirî li gel Ençûmenêñ Serdarîya Nawendî dide wergirtin. " Di hin ji Heramîn Çandînîyê de (Günden Malen Derebege M. A.) di Wilayetên Rojhilat de gava Mero di nava wan de ji Gundekî dire û din, Weha Mero hest dike, ku belê Mero di navbera sînorê Du Dewletan re tête derbarskirin. Gava Mero pêrgî Cotkarekîn Çekdar dibe û ji wan dipirse " ma Hûn Kîne ? " Ew bersev didin " Em Peyê filan Axêne " (4).

nabûdkirina Seltenê di sala 1922 de û nabûdkirina Xilafetê di Sala 1924 de ew bi xwe ji bona bidestkevtîyêن Şex û Maqûlên Kurdan nala lêdaneke pir tûjbû, her wehajî pêrejî bi nabûdkirina Dadgeha Dadwerîyê ne bes Şex ji hatinêñ mezin hatin bê pişk û parkirin, lîbelêjî Desthilatîya wanî siyasi jî hate tengavkirin.

Peyrewê zordarî, û ku Serdarî ji bona neşînkirina Eşîran û neşarkirina Qanûnan li wilayetên Rojhilat li ser diğû, bêzarîyeke tûj li Kurdistanê date pêkanîn.

M+  
date  
Piştî ku Desthilatîyên Turkî xwe ji erkên serxweyî bîryarkirî li kongirê Lozanê ji bona-parastina Mafeyen Kêmanîyen milî date dûrkirin, wê bi dûrkirina Zanevanêñ Kurdan û Merevân bi nav û deng yêng Teygera wîyi Rizgarîyî Mili ji welât di Sala 1924 de/despêkirî (5). Her wehajî wê Karmendêñ Turkiyî pir Kevneperekît di Sankarîyêñ Serperekît de li Kurdistanê dane nîşankirin. Weha bi vî rengî bi derngxistina dana Mogân wan ji bona wana Bertîl û Dizîya mal li Kurdistanê ges û gûr bû, tanî ku ew di rastîya Fermangehêñ Serdarîyê de li Kurdistan mîna karekî reweştî dihate derketin.

Dîvâ pêla hanê de divabû Hevgirêdana Netewan li Ayindê Pîrsiyarîya Mûsile bida temâsekîrin. Lêbelê Impiryalizma Ingilizî Hesteyê Mili li nik Kurdan ji bona Armancêñ xweyî pîs date bikaranîn. Meha wê ji bona givaştinê li ser Serdarîya Turkî nav di Şex û Serokêñ Kurdan ji bona Serhildanê date dän.

Ev Kêrên hanê tev bi hev re, bi serdejî Politika Şovînîyi Desteyen Kevneperestîya Turkî, a ku Hilandina Kurdan dida armanckîrin.. Kurd ji bona Serhildanê hatin palpêdankîrin,

Di Rêberêna (Yenawera) Sala 1925 de Rêberêna Komitîya Erzeromê bi tawanbarîya gerandina Vilikan beramberî Serdarîye hatin girtin, anku di nava xwe de Serokêñ Kurden bi nav û deng dida wergirtin (6). Lô belê di reya gûna Bedlîse de bi darê zorê ew ji bâl Kurdan hatin vegerandin û wan xwe ji bona nava çiyan dane avêtin û weha wana ji bona likarxistina Serhildanê dane destpêkîrin.-Li kongirê Helebê û Wênerêñ Kurdan di Meha Befirbarê (Desemberê) de, di sala 1924 de, roja 21 Aydarê Sala 1925 ji bona Serhildanê hate nîşankîrin. Lêbelê Serhildan berî danîna dema xwe hate vêxistin.

Serhildanê di nîvî Reşemehê (Februwer) de Sala 1925 de di bin Rêberîya Serokê Egîra Cibran de Sertip Xelid Beg de destpêkîr. Pilanvanan wêna Durujmêñ weha : " Serxwebûna Kurdistan ", " Vegerandin ji bona Xilafetê " dane berzkarîn .

Serhildanê bigir tevaya Wilayetên Rojhîlat li ber xwe date vekîrin. " Di nava Du Mehaq de Kurdan Deverêñ Mamurtê, Al-Ezîzê, Xarpûtê dane pakkîrin û Parêzvanan Sipahê Turkî jê dane derkîrin û bi lez û bez wana xwe nêzîkî Diyarbekrêkîrin. Agirê Serhildanê tevaya kurdistanê date ber xwe û Wilayetên Rojhîlat(xiste ber metîrsîgê) date ber xwe Çelice a istur.

Serdarîya Turkî ji Tevgera kurd saw pêhate ketin, ji ber vê ji ew bi pêrabûnêñ karêñ bi lez û bez ji bona vemirandina wêna pêrabû. Daxew rê liber tevlîbûna Cotkarêñ Turkêñ Belengaz ji bona nava Serhildanê bidin girtin, Civata Netewê Turkî Bilind bi lez di 17. Reşmeha (Feruwera) Sala 1925 de bi hilanîna Dehikêñ Derebege (Bêsa Serbiser) rabi (8). Li gel vê ji wê Şewéyekî nuh ji bona Benda Yekem ji Qanûna Xinâzîya Welêt, a ku di 15 Nîsan Salâ 1923 de hatibû biryarkîrin, (Qanûna Jimara 556 a di 25. Reşmehê de hatîye wergirtin ) date biryarkîrin. Ji vê Mêjûwa hanê û pêye pêkanîna Sazmendiyêñ Siyasî li ser bingehê Oldarîye her wehajî bi karanîna Oldarîye ji bona Armancêñ Siyasî ji Matin zinharkîrin. Her Miroyen Pêkvanan Sazmendiyêñ wisa bin yaxud Andamân wan bin, ew mîna Xinêzan têñ danîn (9).

✓ Ev Pêrabûnêñ hanê beramber bi Rêberêna Serhildanê, yêñ ku Durujmê çepelî bi nav û deng " Vegerandin ji bona Xilafetê " dane bezkarîn, dihatin beramberkîrin, her wehajî ew beramber bi Cemawerêñ Xebatkêşen kurdan jî, yêñ ku lipênavê Serxwebûna

↓ Welatê xwe didan xebatkîrin, dihatin beramberkîrin. Meha livandinê, Serdarîye yêñ têñ, bi diyari li ser vê rastîgê mukur têñ M ukuñ a ãtar

Di 4. Aydarê de Civata Netewê Bilind Qanûna Jimara 578 li ser parastina Rêstikê date wergirtin, a ku Çi gora wê Desthilatiyêñ Jirêderketî ji bona beramberkîrina Tevgerêñ Gelêrî ji bona Fermandaran hatin dan. Meha Serdarîye, piştî wergirtina morkîrinê ji bal Serokê Komarê, dikarîbû " Sazmendiyêñ Pîlanker " û " Çapemeniyêñ Kevneperest", yêñ ku navtêdanê ji bona Serhildanê didin û " Aramîya Giştî û Parêza Welêt têk didin", bidin qedexekîrin (10).

Riftarêñ gicêdayî bi Miroyen Tawanbarkîfî bi van Jêhatbûnûn jorîyîyi wisayî bi navkirî ew ji bona " Dodgehêñ Serxwebêñ ", yêñ ku li Enqera û Diyarbekrê hatibûn pêkanîn, hatin pêşkeşkîrin.

Di 7. Avdarê de Dagirtina Pergeyî li Welêt hate zanîn. Di wê rojê bi xwe de ji Mustefa kemal Bangek date belavkirin, ku têde hatîye, Ku tevaya pêrabûnan ji bona nabûdkirina vê Tevgera hanê hatine wergirtin. Ev Tevgera ku di bin encamê kera wan Kesan de hatîye kirin, yênu ku xebatê dikan, da ew rûwê xweyî rast û durust li piş perda Oldariyê bidin veşartin. Ew pêve qâ û wî date zanîn, ku li ser Hêzên Dewletêyi pêgîrî wergirtina sôcdarîyên xweser û pêwist ji bona nabûdkirina Raperînê ye û her wehajî nehiştina wan kesa ye, yênu ku Aramîyê jiheydîdînkîstîn û Hêvîyê Bilindî Netewe pêdîdin yarîkirin" (11).

Di mèjûwa 12. Avdara Sala 1925 de bi vî Zaravayê han bi xwe ji Zinharkirina "Dadgeha Serxwebûnê" li Engera ji weha bû. Di vê Zinharkirina hanê de hatîye, ku dê Dadgeh "bi sertî Her Kesê Oldariyê nala Destikekî ji bona Armancê Siyasî tîne bikar, yanji ew Bir û Baweriya Gistî dîjî Rêstika heye dide tûjkirin, yanji ew nav di Raperînvanan de dide yaxud ew xwe ji dema pêrabûna Serbazkirinê dide revandin, yanji ew yênu din ji bona revê ji Serbazkirinê dide liberxistin û bi vî rengî ew di dawîya dawî de yarmetiya Sûreşgêran dike, bide sôcdarkirin" (12).

Ne bi derewa Zinharkirina li ser revinê ji Serbazîyê bi wergirtina Sôcdarîya balatir daye girêdan, Ji ber Serbazên Turkan pir caran ji bona Sûreşgêran didan bazzan, gava Hêzên Serdarîyê li gel Kurdan bi ser dihatin *Xelîn Gravu*.

Di dawîya Avdarê de Hêzên Serdarîyê, yênu ku jimara wan bi 40 Hezar Nefer gihîstibân, di yek demê de bi êrişa xwe li ser Heremên Raperînê ji Bakur, ji Rojava û ji Jêr vê destpêkirin. Di vê pêla hanê de Desthilatiyêni Türkî karêni pir baş ji bal İmpiryaliyê Firensî datin wergirtin, yênu ku ji bona yekaneyen Leşkerên Türkî ji Xakê Sûrî ji bo lêzivirandina wana li Sûreşgêran û vekirina wana ji bona Mêrdinê û Diyarbekrê rê bi wan datin dan. Weha Hêzên Serdarîyê, yênu bi serketî bi Jimara xwe ve û bi Destikêni xweyî Cingîn ve, dikarîbûn gerdenê li Desteyêni Kurdan bidin tengkirin û ew wana ber bi newalêni di navbera Mûş û Xarpêtê de bidin palpêdan. Di naverasta Nîsanê de Hêza Serekîyi Sûreşgêran 18 hate Gardorgirtin û di dola Xenc de hate tar û markirin. Weha Şex Seid, Xalid Beg û Rêberêni dinî Raperînê di dema buhurandina pira Muradçayê de hatin girtin, gava wana xwest bi Şev ew ji bona Iranê birevin. Komên dinî magî ji Sûreşgêran xwe ber bi rezên ciyayê Seref-Dîn ve 45 Km dûrî Jêri-Rojavayî Mûş dike xwe dane kişandin, piştî ku ew bê Rêberî man. Li vê derê ew hatin xelek kirin û di pişt-re ji ew hatin nabûdkirin. Lâbelê alozîyan li Kurdistanê dirêjkirin. Ji ber vê ji di 20. Nîsana Sala 1925 de Civata Netewê Bilind dema Dadgehkirinê Jirêderketî ji bona dirêjbûna Heft Mehîn din date bîryarkirin, ên ku berê li Herema Serhildanê û Wilayetê Hemsa hatibûn dazanîn (13). Her wehajî perejî Civatê mafe ji bona Serdarîyê ji bo pêrabûna guhertinan di Dam û Destgehêni Serpereştiyê de yênu van Hereman de dabû (14). Her wehajî dema Civatê karê "Dadgehêni Serxwebûnê" li Engera û Diyarbekrê ji ji bona Şeş mehan date dirêjkirin (Ev Dadgehêni hanê ji bona Şeş Mehan li gora Qanûneke taybetî hatin pêkhatin) û ji bona "Dadgeha Serxwebûnê" li Engera mafeyê bicihanîna Dadkirinê bi darvekîrinê yênu jirêderketî hate dan (15).

Kuştîna bi hovitî ji bona Xelkêni kurdistaneyî bê guneh destpêkirin Hêzên Türkî Gunday û rûtdikirin û ew didan sutandin, Pîr û Kal, Pîrek û Menal didan kuştîn (16).

"Laşen bi hezârîn ji Gorîyan Zevî û Nişîvî dabûn dagirtin, Gund ji koka xwe de hatibûn kavîkirin, wêrankirin (16). Armstrong Wêneyekî pir diyar li ser kuştîna Xelkêni Kurd djde guhestin, ew dide nîvîsandin: "Kurdistan bî Sûr û Agir dane vegirtin, Mbrov dane azardan û bi darvekîrin, Gund dane talankirin û sûtandin. Pîrek û Menal dane kuştîn, dek û dolab li ser serê Kurdan dane gerandin. Serbirînê ji wan re dane likarkistin, ku Hovitîya rijandina Xuînê deha bêtir ji a pêrabûna Sultan derbarê Yunanîyan, Ermenîyan û Bolgaran tête biserketin... Bi Bîryarekê bi këfa xwe ji Dadgehêni Kurd dihatin bi darvekîrin, sergonkirin û zindankirin" (17).

S. 139

"Benda tê ji divê bête wergirti. Sora "

Di nameya Mejûkirî de di 6. Avgusta Sala 1925 de ... Ew (Kurd û Aşûri - Hesretyan - ji neha û pêve nikarin ji Gundan xwe bêtin derketin. Malen wan hatin talankirin, ew ji Terşen xwe bê pişk û par bûn û li ber Qavêwan Zordarî li Pirekên wan dihatin kirin" (18). Di pişt re ji anîn bi bir xistin, ku Serdarî bi carekê guh bi Biryarîya Hevgirêdana Netewan li ser girawkirina parastina Kêmaniyê Milî li Turkiyê pê naâde *dan*

Di nameya mejûkirê de, di 10. Avgusta Sala 1925 de ji bal Kbmela Aşûri rîkirî, a ku li jor pê hatîye nîşankirin, ku têde wê pirotêsto ji bona Hevgirêdana Netewan û Dewletê Mezin re dijî wêrankirinê û kuştinê, a ku Serperestîya Turki bi rengekî rîxistî li Kutdistan pê dihate rabûn, date pêşkeşkirin. Di namê de hatîye: "Turki bi talankirina mal û malan, bi diziya terş û dewaran, bi sütandina Gund û Bajaran, bi darvekirina... Rêberan, bi karanîna û darê zorê beramber... bi Xelkên bêguneh nagîte têrkirin..., pêrejî ew Kurden mayî, ên ku ji Şewitandinê û serbirêne hatine rizgarkirin, bi darê zorê wana didin kockirin" (19). Di namê de hat gotin, ku Turki Xelkê Dersimê, Cezîrê û Bajaren din ji bona Jêrî-Kilikya û ji bona Jorî-Samsûn Sinopya didin kockirin. Bi fermanen ji Enqera Pirek û Zilam ji hevdû dane cudakirin û ew bi Koman ji bona Heremên cuda dane rîkirin. Weha piranîya Zilaman bi nê de bi gulebarandinê dane kuştin, lêbelê Pirekên, ên ku bi mirinê ji ber pêrabûnen Diritîye û Hovitîye nehatin bextîyârîkirin, weha bi wan re bi darê zorê hatin razandin û ew di Bazarê Bajar û Gundan Enedolê de hatin firostîn (20). Van tevan bi hev re bi rast û durûstî pilana bi şiyariyî berê likarxistî date denxistin, a ku nabûdkirina Kurdan niyazdikir, bi armanca dûrkirina carekedin, ku hîc Kurd bi Raperîneke din nema bikaribin rabin.

"Dadgeha Serxwebûnê" li 892. Reftaran di Şes Mehân hebûna xwe de: date temâsekirin. Li ser 25. Kesan û li ser Serîn tevan Şex Seid Piran bi mirinê, li ser 13. kesen din bi karên Sengin û li ser ûm din bi zindanen, ku ji bona dema 15. salan ve giheşt, gaxud bi derkirina wan ji Turkiyê, date dadkirin.

Di dema 1925 - 1926 de 206. Gund hatin wêrankirin, 8758. Mal hatin Şewitandin, 15. Hezar Mirovîn bêguneh ji Pirk, Zarok û Kalan hatin kuştin (21). Bi servêdejî bi Hezaran Kurd di encamê Kockirina bi komelvê hatin kuştin, ev Kockîrinê hanê bi pîrbûn di bin rewşen Zivistanî sar de dihatin kirin.

*done*  
Pîstî vemirandina Serhildanê Desteyen Turki bi belavkirina goyeke derwîn lezkirin, ku Tevger bi xwe bes û bi tenha Tevgereke Kevneperestî xwîngermîbû, ku ew bi navtêda xweser ji bal Dewletê Impiryalî hatîye kirin. Lêbelê Inskulopîda Turki dibêje: "Hin ji Siyasiyên Xayîn, Nokerên Biyaniyan ... Xwîngerbûn ji alîyekî dé datin vêxistin û soz ji bona Çiyayîyan bi talankirina Xelkên Bajaran ji alîyê din hate dan, ku ev bû hoyê rabûna Raperînê ji bo ew bête li darkistin" (22).

Tevlivê ji divê bête bîbîrxistin, ku Piranîya Kesan li Turkiyê bi van bêjîn hanê nebawerin, ji ber dayînên din vê rastîgê didin diyarkirin. Debera em awirekî, ji bona nimûne, li ser guhestina Nênerê Rojnama "vakit" Naşid Heqî ji Diyarbekir bavêjin, ji ber li wir civînên" Dadgeha Serxwebûnê" dihatin girtin. weha di liberxwedana Cigerê Gîstî de, a ku ji bal Nênerê Rojnamê hatîye

*ji*  
*done*  
ji guhestin, hatîye: "Sebeb û Kanîya Sûreşa vê dawîyê, a ku li Wilayetê Rojhîlat ji Welatê meyî meyî Turkiyî hermayî hate rûdan, ew bi tutîstî ji ên mîna xwe, ên ku li Bosna û Hirsik ji mîja ne dûr de hatin kirin, nagîte cudakirin. Bir û Bawerî û Armancen wan *tev* kujî Sûreşa Kurd dihatin derketin, ew bi xwe bûn *tev* ku Surî û Felestîn dana cihêkirin".

Serokê Dadgeha Serxwebûnê bi xwe ji di peyva xweyî dawî de berê xwe ber bi Tawanbarêne dadkirî bi darvekirinê yanjî bi karên senginîyî her heyi vekir û wî ji wan re got: "Minan ji we bi mehna, pîsbûna Dam u Destgehîn Serperestîya Serdarîyê ji bona Raperînê bi mehnecirin û Hinê din Liberxwedana Xilafetê bi mehnecirin, lêbelê Hûn tev li ser yek Pîrsiyarîyê yekbûn: ew ji *pekurdistaneke* Serbixwe bû" (23).

Wîzmer 20

*dey. de*  
 Di gaxa derbasbuna Dadgehê de ji bona yekekî ji Tawanbaran, ji Fuad Beg re, ev  
 spîrsa hanê hate rûkirin: " Cîma te Serxwebûn ji bona kurdistanê, dakuazkir! " di  
 dema ku té Xwendina xwe li Turkîya / vergirtîk / tu bi turkî diaxivîr. = *shad*  
 " Fuad Beg bersevda: Ji ber ezzkurdim û Qavdariyê dikim, *dakîz* Welatê xwe ji  
 serbest bibinim. Bi hîc rengekî Pîrsiyariya Kurd nayete garekirin, tanî *shen*  
 singoyen Turkî li Kurdistanê bêtin dîtin "

*dayîc*  
 Bersev li ser van peyvîn hanê Serekê Dadgehê Ali Sahib date vegeandin: " Ji  
 ber tu canê xwe lipenavê Serxwebûna Kurdistanê dide gorîkirin û tu dev ji  
 zanîstiya xwe û sinciyen xweyi bilind ji bona wê bawerîyê berdide, weha dê tu *ji*  
 bi xwej bête bi darvekirin " (24).

*ji*  
 weha di dawîya dawî de sebeba Bingehîyî veşartî di pişt Serhildanê de ne di  
 Xwîngermîya Oldarîya Kurdan de û ne ji di navtedana Impiryalîya Ingiliz de,  
 tevi kera weyî nekem ji, tete dîtin.  
*gen* ✓ SerkutkiriNa Serhilda Sala 1925 bi rengekî hovitî hîc Tevgera Rîzgarîyî Kelkîn  
 kurd neda Şîkenandin. Weha Rabûnên serxweyi cuda di salen hatî de hatin kirin.  
 V 2 en ku ji bal Rojname û Çapemeniyen Turkî ve bi karê " Rêbirîn Rêyan " hatin bi  
 nav û nişankirin.

Di Havîna Sala 1926 de Kurdan li Devera Beyazidê Tîpekî Peyade datin bezandin,  
 Her wehajî di Gulana Sala 1927 de Serhildanen Kurden Qîyaen Sasûnê( Keleha  
 Serhildanen rizgarîyî Gelén Ermenî û Kurdan ) di bin Raberîga Muhemmed Ali Yonîs  
 û Kurden Devera Argim( li ser kenarê Jorî Gula wanê ) hatin vêxistin. Xan ku bi  
 rengekî hovitî hatin tar û markirin. Pêrejî di wê qaxê de ji Jimareke Ji Seren  
 Jekirî li linaverasta Bajare Argim hatin raxistin (25).

*gen* ✓ Bi hestkirina Dewleta Turkî bi rizandina zineta xwe li Kurdistanê, ew li gel  
 hêrisen xweyi serkutkirene bi pérabûnen Polisiyî Serpereşti rabû, da *ew*, li  
 gora bir û bawerîya wê, canê serbestiyê li bal Miletê kurd bide nabûdkirin. Di  
 19. Hizîrana Sala 1927 de Civata Netewîyi Bilind li ser Qanûna Jimara 1097, a  
 ku bi Kogkirina Kurdan ji Wilayetên Rojhîlat ji bona Wilayetên Rojava dide  
 derxistin, date bîryarkirin (26).

*gen* ✓ Weha di wê Qanûne de hatîye: " Ji destpêkirina pawîgtiyîn Serpereşti, Serbazî û  
 Civakî ji bona Serdarîyê Desthilatî têtin dan, da *ew* nêzîka 1400 Mirovan li gel  
 Malen wana û 80 Malen Serpêg, en ku ji ber pérabûna wana bi tawanbarîyê hatine  
 Kawankarkirin, ji bona Wilayetên bi navkirî bêtin koçkirin "( Benda Yekem )  
 (27). Gen em weha deynin, ku her Maleke Kurd ji Dû Nivsan û bêtir di encamê  
 zalbûna Pêwendîyen Derebegî de û mayen Bavîyî reh kûri di Wilayetên rojhîlat de  
 tete pêkanîn, weha Tevaya Kurden, en ku bi Kogkirinê hatin beramberkiran, pir  
 zorbûn. Lîbelê ji her wehajî Tevaya Kurden Derkirî ji Cihen xwe ji gend bin, ev  
 rastîya hanê bi tenha xwe ji nafka şeweyen dirî, en ku Serdarîyê Turkî ji bona  
 nabûdkirina Tevgera Rîzgarxwazi Kemanîyen *Mili* li ser diçün, dide denxistin.  
 Benda Duwem ji Qanûne weha *didet* ku Koçkirin di dawîya Augosta Sala 1927 de  
 bête *hawikirin*. Lîbelê Malen Xwedan Erd dikaribûn li Malen xwe tanî dawîya  
 cîrya Paşiyî Sala 1927 de bêtin hîstîn. Weha evaya dide derxistin, ku di pêsiya  
 pêsi de Koger, en Perçeyen pir ku bi ne aramiyê û bi canê Serkîrinê di nava  
 Kurdan de bi nav û dengin, her wehajî pêrejî Karkeren Çandîniyê dane koçkirin.  
 Benda Sêyem divadikir, ku Destikên Guheztinê û Qot ji bona " Pêwistvanan " ji  
 bona Cihê guheztina wan bête girawkirin.

*der nîstîn* ✓ Lîbelê mina her car Desthilatîyan Kurd ji bona Wilayetên Rojava li ser kîsên  
 wan dane *hakirin*.

Her wehajî li gora Bendeke Taybetî divabû Kurd li Wilayetên Rojava, en ku  
 Serdarîyê ji wan re dabûn nişankirin, bêtin neşinkirin. Her wehajî ji bona wê  
 dere Dadkiryanen, en ku dema dadkirinen xwe dane buhugandin, datin rîkinin. Her  
 wehajî Civata Wizaretê dikaribû ji wan re re ne-de *du* ku ew li gel Malen xwe  
 bijîn. Lîbelê di pişt re wan dikaribûn gün û hatin li Welatê bikin, bêyî ku ji  
 bona wan Mafeyê vegeandinê ji bona Wilayetên Orfa û Beyazidê, yaxud ji bona  
 tevaya Wilayetên Rojhîlatê bi rastî habbe. Û ji bona her Kesê li ser van  
 divabûna nedîçû. Di derbarê wî de Benda 526 ji Qanûna Guneha dihate bicehanîn  
 (28).

*lele*  
*AM*

Ji bona Barkirvanan mafeyê dan û sitandinê bi Malen wanî guhesti ve hate dan (Benda Heftem). Lébelé beramber bi Malen wanî ne guhesti ( Erd, Ayanî, Enbar...hd. Du sal ji bona Koçkirvanan hatin danin, da ew kar û barêne xwe di nava van herdû Salan de bînîn bîhanîn. Weha ger ew di wê dema nişankiri de nikaribin kar û barêne xwe bidin bîcihkirin, weha Serdarî Malen wan di Mezada eşkere de dide firoştin û nerxê wan bi Xwedîyên wanî berê dide (Benda Heft). *Tê te dan*

*cih* Di rastîya rastî de ev karê hanê ji bona Malen neguhesti yân Kurdan Koçkirin nala sitandina bi dare zorê bû.

Weha Benda Nehan didit, ku Encûmen li her Melbendekî ji Sê Neferan bêtin Pêkanîn, daew Nerxê Erdan û Xaniyên bi bôn li ser wan bidin nişankirin. Lébelé ji ber ku di rîzanê de Encûmen ji Karmendan Turkanyan, weha Nerxê hajakirî ji bal wan ji bona Malen ne guhesti yân Kurdan Koçkiravan pir ji Nerxê xweyi *dilrotin* rastî, këmtir *bû* Lendi vî babeti de hajî seyrtir, ku Benda Dehem ji bona Mirovén (Barkirvanen) hanê, *yân* ku *up* ser hajakirina Nerxkirinê tûrebûn, mafe *nişka* *tuw* *li uum* diday ku ew berê xwe ji bona Dâdgebîn Wilayetên bingehî yân weha bi *nakirî* ji bona ew li Reftarê bidin temâsekirin. Biryarîyê, wan Dâdgebîn dawî bûn (29).

*Bur* *dehale* *dičan* *dehale* Weha divabû Barkirin bi pir bûn di nava Heft Mehan de *bijata* *awikirin*. *ev* *Evan* *ne* aliye bingehî *yân* Qanûna Jimara 1097 ne, *ga* ku Barkirina bi Hezaran ji Malen Kurdan ji bona wilayetên rojava, dör ji Gundan wan di Enedola Rojhilat de date kîrin. Piştî ku piranîya wanî mezin Mal'û Milkân xwe ji desten xwe dane berdan.

*G* Her wehajî Desthilatiyên Turki Kurdu, *yân* ku di Raperîna Sala 1925 de ji beşdar nebûn, ji cihê wanî esli dane derkirin. Li ser vîji Qanûna Jimara 1178, *ya* ku *ew* di 5. Befirbara Sala 1927 de ji bal Civata Neteweyê Bilind hatîye derkirin, mukurvanîyi dike. Weha jê Benda yekem dide derxistin, ku mafeyê Civata Wizarete ji bona betalkirina kerkirina Qanûna Jimara 1097 beramber bi Mirovén barkirî ji bona wilayetên Rojava heye, *yân* ku bi karkirinê di Raperîna Sêx Seid de û di Rûdanên hatîyi "Birîna Rêyan" de beşdarî nedane kîrin (30).

Weha di dawîya dawî de peyy li ser derkirina bi dehan ji Malen "Serpêkîriyî" bi navkirî di Benda yekem de ji Qanûna Jimara 1097 de nayete gerandin, lêbelé *ew* li ser barkirina giştîyi Kurdan tête kîrin.

Weha pir ji Kurdan, *en* ku nexwetsin ji Cihen xweyi esli-rabin, xwe di Qiyâ de dane veşartin, her wehajî hinê din ji Wilayetên Rojava revîyan, piştî ku wan azarîn giran ji "Jiyana Bextiyar" li wir dane hilgirtin.

Desthilatiyê pêrabûnen pir sert beramber bi Kurden, *en* ku seren xwe li ber bi xurtî date derxistin, ku "Kes û Malen ji mëj de li ser ray û rûtkirinê, raperîne û zordariyê fêrbûyi û her wehajî Kes û Malen ji Heremên Rojavayî ji bona neşîniyê nişankirî revuyayî û *en* xwe tey li Rêbirên Rêyan kîrine, dê kera Qanûna Jimara 1097 wana *bide ber xwe* *ger* *ew* di nava Sê Mehan de ji piştî belavkirina vê Qanûna xwe berdestî Desthilatiyê *nekin* (31). Ji ber Hic yeket ji Kurdan, *jî* *en* ku ew ji bona xebatê rabibûn, bi vê Qanûna hanê nehatin xapandin, weha ew di pişt re ji bona Sê Mehan din hate direjkirin (32).

*Li* *ber* *Lî* *de* *don* Tevlivejî hic encamekî hêvikirî ji bona Serdarîya Turki nehate dan.

Di Sala 1927 de Wezîre Hundurû Şukrî Kaya di Civata Netewê Bilind de li ser guhertinê *Seweyen Serpereştiyê* di Wilayetên bi Kurdan nişînyanen date zanîn. Weha Wilayetên El-Ezîzî, Orfa, Bedlîse, Hekarê, Diyarbekrê, Serti û Mîrdînê di guhertinan hate danin.

Di wê salê ji bi xwe dê Serdarîyê Amojgarî li ser Desthilatiyê Cigerê Giştîyi Wilayetên Rojhilat de date derkirin. Van pêrabûnen hanê kar û barêne rexisti" li Cihen Esîren Koçer û guhestina Cotkar û Zevîyanan ji bona Xwedîyên Erdan, *en* ku wan di nava wan de kardikir, divakirin" (33).

Di 2. Hizérana Sala 1929 de Civata Netewê Billind Qanûna Jimara 1505 li ser Erdên, ~~Sâku~~ li ser Cotkarân Heremên Rojhilat dê bête belavkirin, date derkirin.

✓ Navloka vê Qanûna hanê evaya ye:

Benda yekem: Erdên, ~~bîn~~ ku <sup>ay</sup> divabûn ji bona Xiznê li gora Benda Nehem ji Qanûna Jimara 1997, ~~ya~~ ku <sup>ay</sup> di 19. Hizérana Sala 1927 de hatîye derketin, bêtin guhestin.

✓ Qßen ku <sup>ay</sup> li ser Gundiyêni ji Eşîrên Koçer hatine belavkirin, ew têtin hiştin.

Benda Duwem: Serdarî ji bona belavkirina van erdên hanê li ser Wan Kesên di.

Benda Yekem de ji vê qanûna hanê bi navkiri tate bi desthilatîkirin, li gora ku ew di Wilayetên ketine vê Herema haneyî nişakirî li gora Benda Yekem ji Qanûna Jimara 1097 de (Wilayetên Orfa & Beyazîde) dibîne.

✓ Nerxê Erdên belavkirî, yanjîjän ku <sup>ay</sup> jêri belavkirinê têtin dîtin, li gora Buhayê Cihî Nişankirî ji bal Civata Dâdgehê tate nişankirin û ew ji bal Civata Wilayetê tete misogerkirin. Cigerê Giştî di kar û barê van civatan de, ~~bîn~~ bi van Pirsigaran ve girêdayîne, beşdarîyê dide kirin. Bi hîq tu rengekî Buhabûn nabin ji Heşî baran bêtir bin û ew ji Du baran ji Nerxên wan këmtir bin. Erdên "Bor" (Erdên Çolbûyî) li gora Topraxen ji hev vekirî li ser navê Serdarîyê têtin nişankirin (34).

Li ser peyva Serokê Wizaretê Ismet Paşa 70. Hezar Donim li gora Qanûna Jimara 1505 hate belavkirin. Lâbelê di rastîya rastî de Serdarîya Türkî bes û bi tenha bi nav Erd ji bona Eşîrên Neşînvankirî, ~~bîn~~ ku wan berê xwedanîya wan dikir, belavkina wan ji bona sermilên xwe wê date hildan. Hêjî ji vêjî bêtir wêna Ew Eşîrên hanê bi derê zorê ji bona dana Xukitîyê beramber bi Erdên, ~~bîn~~ ku ew di koka xwe de li nik wan bûn, dane neşarkirin. Hêjî ji vêjî bêtir girngtit weha Desteyen Serdar ji bona pêkanîna pergekîrinê di xebata Rizgarîya Miletê Kurd de, ~~bîn~~ ku tanî radeyekî beramber bi siyaseta Hilandina Türkî ve yekbûn, keftileft didan kirin û wan di rîya neşînkirina, Eşîrên bêtir alozvan kirina kurdan bi mîrgeke dewlemend ji bona wergirtina Bacen bi zorê didan ~~Armanekirin~~.

Tevlîvîjî weha bi cihanîna vê Qanûna hanê Dewlemedan Selefvanan jê sîd wergirtin; ji ber Cemawerên Xebatkêş, ~~bîn~~ ku ji bona wan Erd hatin firoştin, li nik wan Sermiyanen pêwist ji bona Qandîniyê nedihatîn dîtin. Weha ew mina Rézanekî ji bona nava Iepen Benditîya Abûrî dihatin ketin.

✓ Lâbelê kuştin û pêrabûnen ~~Pîşî~~ Serpereşti hêjî mane, wana bi hîq rengekî nikarîbûn türebûna Kurdan ji ber xwe bidin alîbûji ber Kêrên bi serên xwe, ~~bîn~~ ku ji bona Raperîna/Sala 1925 datin daxwazkirin, hebûn û hêjî ew têtin mayîn.

✓ Weha di 1928 - 1929 de Kurdan li Deveren Ciyayî xurt li Jorî Rojhilatî ~~Velât~~ dest bi civandina hêzên xwekkirin. ~~dane~~

Di pêşîya Sala 1930 de li Devera Araratê Raperîn hate vêketin, weha li Mir Serpereştiyeke Kurdiyî Bajarvanî di bin Serokitîya İbrahim Paşa de hate pêkanîn. Tevî ku jimara Kurdan, ~~bîn~~ ku ji bona Xebatê rabûn-serxwe, di pêşîya pêşî de bi Du Hezar yanjî Sê Hezar Kes ve ne digihîstin, tevlîvîjî wana di Seren Pêşîn de li gel Hêzên Serdarîyê mîrxaşîyeke bê hampa dane derxîstin.

Weha vê Serhildana ji nişkêve bi lez ji bona Tevgera Azdixwaz ~~Kurdî~~ Desthilatîyên Türkî pê hatin veciniqandin, ji ber ku nedikarina Hêzên civandî li Wilayetên Rojhilat de nabûdkirina Raperînê dikarîbû bihata bicihanîn, weha Serdarîyê biryar datku ew ji bona Bertîlê û gerandîna Vîlikan destê xwe careke ~~dînbavêje~~. Weha wê li gel Serekên Kurdan dest bi gift û goyînê date kirin. Wêna ji bona lêbuhurandinê li gel Beşdarêni Raperînê û Qazancen taybetî ji bona Rêberen wê - Nuri Beg, İbrahim Paşa û yê din date sozkirin. Lâbelê yek peyv der barê daxwazên Millî û başkirina rewsen Cotkaran nehate pistînkirin. Wêneren Kurdan mercen Serdarîyê datin nagînkirin.

Piştî ku Rêberîya Leşkerî Türkî yarmetî wergirt, wê dest likarxistina pêrabûnen Cengê date kirin. Piştî Seren germ û giran, ~~bîn~~ ku, nêzîka Mehekê dane ajotin, Hêzên Serdarîyê hatin bezandin. Wana li dû xwe 2. Hezar Dîl, 60. Rêjik û 24. Top di nava desten kurdan de datin hiştin. Her wehajî 12. Balafir hatin xistin. Van tevan Desthilatîyên Türkî bi rengekî pêgîrî datin tirsandin, ji ber vê ji wê bi lez û bez Jimara hêzên xwe li Heremên dorhila Erartê tanî 45. Hezar Nefer date bêtirkirin (35).

*Bîn  
Dicle  
a velâr*

Di Hizərana Sala 1930 de Həzən Türkî bi piştgirtina Balafiran bi dörlögirtina  
Kurdan li tirasen Qiyayen ser Tuxubən Iranê-Turkiyê hatin biserketin. Di vê  
dema hanê de Kurdên Herema Mako ( li Iranê ) yên nêzik ji sînor bi hewara  
Süreggérän ve hatin û wana pişt li Həzən Serdarîyê dane girtin. Her wehajî tev  
li van komân hanê Kurdên Wanê jî hatinkirin. Weha bi vî rengî Jimara Süreggérän  
li Heremâ ~~sa~~ ku Serjimara xelkên wê bi 100. Hezar Kes ~~ve dighistir~~ bi 10. Hezar  
~~Zilam ve gihîstir hute~~

Weha beri wê Serdarîya Iranê di Gulana Sala 1930 bi Həzən Türkî râ da ~~teku~~ ew di  
nava Xakê Iranê re piştê li Süreggérän bidin girtin. Bi Rastî yekanegên Həzən  
ji vê sôd dane wergirtin. Wan weha pêwendiyên kurdan datin birfin, ~~dakew~~ ji  
birgibûnha wan neqarî berdestkininê biki.

Di 12. Tîrmeha Sala 1930 Ecensa Nûçeyen Enedolê evê tê date belavkirin :  
✓ Serên leşkerî beramber bi Serpêgan hatin ~~hawîkirin~~ û ew hatin' nabûdkirin.  
✓ Tevgera Serpêgiyî Kevneperekîti Diyar, a ku ~~di~~ 10. Hizəranê de li ser desten  
✓ Serpêgan Çekdarî, yên ku ji Farisê hatibûn, ~~sa~~ ku ~~li~~ Herema Zilanê hate  
vêxistin, bi carekê ew hate temirandin. Serpêgan Erîşen xwe bi rengekî bingehî  
✓ beramber Nawendiyên dorhêlên : Moqawîs, Beyazîd, Batnots, Artıax ~~Qân~~ din didan  
rûkirin. Rabûnên Süreggérän li pir cihan, ~~Jen~~ ku têde pasewaniya Leşkerî  
nedihate dîtin, beramber bi liberxwedâna Cotkaran, ~~Jen~~ ku liberxwedan bi xwe  
dane réxistin, hatin tar û markirin. weha bi hîç rengekî di mejîyê Serpêcan de  
ne diqû, ku Xelk Weha ji bona Rêstika Komarı bi vî rengî dilsozin.

Tevaya pêrabûnên Rêberên Serpêçvanen ji Farisê hatine biserketin. Radanaser  
ji bona serjerkir ~~sa~~ ku ~~di~~ 5. hizəranê de beramber bi Serpêgan hatibû  
wergirtin, ew di 10. Hizəranê de bi serketineke bê hempa hate tackirin. Tevaya  
giştîyi Serpêçvanen nîzîka 1500. Zilam bûn, tevî ku piranîya wanî mezîn ji  
Farisê hatibûn" (36).

✓ Ev Nûçeya hanê ~~ya~~ ku pê Bir û Bawerîya Giştî hatibû xwestin bête xapandin, bi  
hîç rengekî ji rengan li gel rastîyê nedihate li hevkirin; ji ber Serên germ û  
sengin hêjî tanî Mêjûwa 20. Gelawêja Sala 1930 li Herema Wanê lidarbûn. Her  
wehajî perejî Jimara Süreggérän pir kêm hatine derxistin. Weha Rojnamen Türkî  
Cemhoriyet" û "Miliyet" dane bi bîrxistin, ku Raperîn bi Berê xwe ve ji a Şex  
Seidî Sala 1925 de mezintirbû. Ger wekû gotina Serîdarîyê ba, dê Serdarîya  
Türkî ji bona nabûdkirina 1500. Süreggérî neqarî dagirtina 45. Hezar Serbazî  
neba. Herweha jî bégümankirina li ser dildariya Cotkaran ji bona Rêstika Komarı  
neba. Herweha jî bégümankirina li ser dildariya Cotkaran ji bona Rêstika Komarı  
neba. ~~peyvî~~ "ku wan bi xwe Liberxwedan datin réxistin", ev bi xwe bes û bi  
tenha dewreke bê ser ~~abinîya~~. Li ser vêna Banga Cigerê Giştîyi Wilayetên  
Rojhilat İbrahim Taflî Beg ( Endamê Partiya Gelê Komarı ) tete mukurandin. Weha  
wî di banga xwe de Xelkên Pênc Gundan, ~~jen~~ ku alîkarîya" Rêbiran" dane kirin, bi  
sizakirina sert date zinharkirin (37).

wehajî di dawîya dawî de jî hîç rast niye, ku bê gûmankirin, ku piranîya  
Süreggérän ji Iranê hatibûn.  
Dörlögirtina Herema Eraratê tevî ne wekhevûna Həzən jî yek Salê hate  
direjkirin. Wehajî Raperîn nehate temirandin, tanî ku Xwarin û Teqemenî bi  
carekê li nik Süreggérän nehate ~~dawîkirin~~.

Li gora agehdariyên Rojnama " Zarya Vastoka ", a ku di 20. Avdara Sala 1931 de  
derketîye, nekemtir ji 200. Gund û Konen Koşerên Kurdan hatine nabûdkirin û her  
wehajî li ser desten Həzən Türkî kuştina bi hezaran ji Xelkên dikaribûn  
karbikin hate kîrin. Weha bi vî rengî tevaya Gorîyan li gel Malan ve bi 10. -  
15. Hezar Mirov ve gihîstir. Li gora Dayînen Encumena " Xwéyîbûna " Kurdi 660.

Gund li ser desten Destegîn Komandên Türkî hatin kavil û wêrankirin (38).  
Weha vê serkutkirina Hovitî ji bona Serhildanê tûrebûneke pir tund li welet  
date vêxistin, ku wê hiyat, dengê wê li nik Civata Netewê Bilind bête  
vegerandin. Weha jimareke pir ji Cigeran Nuri-Din Paşa Ç Kurdi- Wênerê ji bal  
Wilayetên Rojhilat de) ji bona hemû Rûdanân dane tawanbarkirin. Yekekî ji wan  
Cigeran date zanîn, ku di dema Belengazên ne agehdarkirî ( Nêt li vir Kurdin )  
jîna xwe dane pêşkeşkirin, weha Navtêdanen Serekî ji bona Serhildanê neha ew bi  
parêzgarîya Cigerîyê tâtin parêzkirin.

Lêbelê Cigerê Qongayê got ~~her~~ Nuri-Dîn Paşî neha ez gotina xwe ji bona te raserdikim. Dem hatîye, ~~da~~tu bi peyivî. Demjimar hatîye, ~~da~~tu buhayê Xwîna rijandî bide dan. Nuri-Dîn Paşî Tu ji bona likarxistina vê Bizavê û pêkanîna hoyen. ~~G~~en ku alozî li welêt dane vêxistin, tête ~~taw~~anbarkirin "(39).

Weha di 30 Awgusta Sala 1930 de Ismet Paşa ~~kü~~ Serekê Wizaretê bû, di Peyva xwe de bi hatina vekirina Şîva Hesinîyi Siwasê de date zanîn: " Miletê Turk bi tenha xwe li vî Welatî Mafeyê daxwaza mafeyen Nijadî û Regezî heye bide kirin, di vî warê hanê de Mafeyê hîç Regezên din niye bidin xwestin " (40).

Lêbelê Wezîrê Dadperwerîyê Mehmed Es-ed Beg hêjî bêtir di peyva xwe de ~~diyartirbû~~, ~~sa~~ ~~kü~~ wî beramberî Bijarvana li Odîmîşê date kirin: " Em li Turkiyê ~~dijîn~~, a ku bi Azadîyê bêtirî Welatê Dungayê ye. Wênerê we, ~~je~~ ku ~~bi~~ hemû rastî û bîr û bawerîya xwe ji we re di axive, dê nikarîba cihîkî ji vî cihî baştir bi dîta. Ji ber ~~wêjî~~ ez dilê xwe bi carekê didin vekirin. Merevê Turk ew Mîrzayê yekane ye ~~vî~~ ji bona vî Welatî ~~ew~~ ~~xwedanê~~ yekane ye. Lêbelê Mirovan din ~~jen~~ ku ew ji Nijadê Turkiyê ne paqîj têne xwar, weha ji bona wan di vî Welatê hanê de bes û bi tenha yek Mafe heye, ku ew jî: kole û Bend bin. Debera vê rastîya hanê Dost-Dujmin bidin bihistin û her wehajî debera Çiyan jî ji bona wê bêtin agehdarkirin "(41).

Weha bi vî rengî peyvîn Wênerê Desteyen Serdarkirî bi hemû diyarî Siyaseta Şovînî benamber bi Kêmanîyê Millî bi giştî û beramber bi Gelê Kurd bi rengekî ~~taybet~~ ~~din~~ derxistin.

~~her~~ Her wehajî Ragiyandina Turkiji vî Canê hanê nedihate cudakirin. Weha Rojnama "Hakimiyetî Millî" di mîjûwa 10. Awgusta Sala 1930 de date nîvîsandin: " Hîç gûman ~~nakeve~~ serê Kesekî ~~ku~~ me mîna van daxwazên hanê (li ser Serxwebûna Kurdistanê - M. A. Hesretyan) ji bal van Hovîn dir... nala qerfekê dida danîn. Miletê me Ferhenga xwe bes û bi tenha bi Dused gotinê dide sînorkirin... Goşa bi tenha xwe ji bona Serpereştiya Xwedmoxtarîya wan li naverasta Efrîqya, yanjî di yekêkê ji Beyabaniya wê de, ~~sa~~ ku nîvî wê bi Mirovan û nîvî dînî wê bi Meymûnan tête neşînkirin, tête dîtin. Lêbelê Asya, Dergûşa kevintirîn Qandinîyê bi hîç rengekî daxwazên wisa nikare bide hilgirtin. Ew kesen, ku Mîrxastîye ji bona niyazeke weha di xwe dibînin, lipênavê Parastina Giştî divê bêtin zindankirin, bir rastî jî wehajî ew têne beramberkirin " (42).

Weha bi vî rengî hanê rabûn bi ragiyandineke weha tije bi kîn li ser Mirov di Dewletekê de dihate kirin, ku Wezîrê Dadperwerîya wê beramber bi Bijarvanan date zanîn: " Em li Turkiyê ~~dijîn~~, ~~sa~~ ku bi Azadîyê bêtirî welatê Dungayê ye ". Li ser ronahîyê li roj hatîne, ne dujware bête liberketin, bê Çîma Kêmanîyê Regezî û bi taybetî jî Kurdan bi hemû karînên xwe ve ji bona rizgarkirina xwe ji bin destjîriya Turki dane keftleftkirin. Di vekirina Rûniştîna Civata Netewê Bilind de di mîjûwa 1. Çîrya paşî de di Sala 1930 de Mustefa Kemal di dema raxistina lêvenerîna xwe de li ser Rewşen Wilayetên Rojhilat de date zanîn, ku Rûda ~~mîn~~ ~~en~~ ku di Rojhilatî Turkiyê de rûdan, wana Serxwebûna me didan tîrsandin (43).

Weha bi vî rengî Desteyen Serdar li Welêt li xebata Gelê Kurd lipênavê Serbestîye gala zordarîyê li ser Serxwebûna Turkiyê lê datin temâsekirin.

Pîstî ~~ku~~ bi hovîti Raperîna Sala 1930 hate nabûdkirin, Serdarîya Turki li ser pîrabûnên wergirtiyî xweyî taybetî beramber bi Hilandina Kurdan li ser ~~Ugû~~. Ji ber vê jî weke ku pîstî Serhildana Sala 1925 de, careke din Serdarî bi Koçkirina Kurdayî bi komel ji bona Enedola naverast rabû, da ku Kurd di nava Satila Xelkên Turken Cihî de bêtin meyandin. Di 5. Gulana Sala 1930 de ji tevaya Dungayê re Qanûnek hate zanîn, ku li gora wê Çar Heremên neşînvanîyê li Turkiyê hatin pêkhatin(44). Sisê ji wan li Kurdistanê hatin bi rîxistin, tevî ku yekêk ji wan" ji ber Sebebê Serûştiyî Tendurûstî, Abûrî, Ferhengî, Siyasî, Sitratîcî û her wehajî bi armanca parastina Rêstikê " divabû bi carekî ew bête golkirin û ji bona Heremeke girtî bête ~~guhestin~~.

Her wehajî Du Movikan di wê Qanûnê de karîn ji bona Desteyen Serdar li Turkiyê ji bona tewandîna Yekitiya Eşîri bi darê zorê, bi pêrabênen Serpereştiyê û Serbaziyê û hilanîna Mafeyen Rewestî ji bona Serokên Eşîran, bi Armanca xurtkirina cihen Desteyen Serdar li Heremên Kurdî bi wan hate dan.

Li gora movika Sêyem tevaya Malen neguhestî yên Eşîran, ji bona Maldarîya Dewletê hatin guhertin. Weha bi vî terzî Xelkên Kurd ji hatinê Jiyana xwe hatin bê pişk û parkirin. Movoka Çarem bi dana Erdêni sitandî ji bona Derketiyan Turkiyê ji Yunanê date derxistin.

Di dawîya dawî de Desthilatîyen Turki ji bona peqandina Bingehê Abûriyî hebûna Eşîran ji alîyekî de û Neşînkirina" Regezen Turkiyî Girawkirî " di Heremên Rîjhilat de ji alîyê din de keftileft dikirin, ku vî kar û barê hanê li gora Bir G Bauerîya wana divabû careke din vêxistina Raperîneke din nede hîstîn. Movika Pâncem Mafe ji bona Serpereştiyê bi dûrkirina tevaya Keşan, li gel Malen wan ve bi mehma "lêgûnamkirina Sîxuryê" date dan. Lîbelê Movoka Ses G Heftan weha dîtin, ku pêrabûnên weha bêtin wergirtin, da Kêmaniyêni Millî Zimanê xweyi Zîkmakî bidin jibîrkirin û her wehajî Kurden li Neşînviya danışti bes û bi tenha di warêne xebitandine û suxrê de bêtin bi karanîn.

Di dawîya dawî de Movika Hestem, a ku bi tagbetî ji bona Hilandina Kurdan bi hemû diyari hatibû danîn, dida divakirin, ku Endaziya Kurdan 10 % ji tevaya Xelkên Turki di Heremên neşînkirî de neyên bêtirkirin.

Danzanîna Qanûna 5. gulana Sala 1930 de li Kurdistanê metîrsiyeke date diyarkirin. Ji ber vê jî Serdarîyê bi belavkirina derewan li ser vê Qanûna hanê pê rabû, ku ew tanî piştî Deh salen din nayete bi cihanîn. Lîbelê Du Sal hêjî nehatibûn derbaskirin, tanî ku Qanûna Koçkiriqê, Jimara 2510 di Mejûwa 21. Hizérana Sala 1934, hate bînyârkirin. Vê Qanûna hanê Derketiyan Turki ji alîyên Rengê xwe ve dida ber xwe lîbelê levenerandina wê dide diyarkirin, ku ew dijî

Kêmaniyêni Millî û di pêşîya pêşî de dijî Kurdan dihate raserkirin.  
Heha Benda Yekem dide derxistin, ku Serdarî li ser bingehê Bernameyên, yên ku berê hatibûn amadekirin, ji bona Wizareta Hundurû mafeyê "guhertina Cihê Neşînîya Gelên li Welât li ser "Pêwendîyen" Ferhenga Turki pê dide (45). Bi gotineke din divabû ku Serdarî Bernameyekâ ji bona Hilandin, Koçkirim û belavkirina Kêmaniyêni Millî bide likarxistin û pêrejî Wizareta Hundurû ev karê hanê ji bona misogerîna bi cihana wî ji bona ser milen xwe date hildan.:  
✓wisa li gora Neşînîya, sa ku ji bal Wizareta Hundurû hatibû amadekirin û ji bal Serdarîyê hatibû misogerîn, Turki ji bona Sê Hereman hatibû parvekirin (Benda Duwem).

✓ Herema Yekem têde Melbendêni, û kú divabûn Xelkên Xwedanê Ferhenga Turki têde bêtin cîvandin, hatin danîn.

✓ Herema Duwem Heremên Cudakirî ji bona belavkirina Koçkirkavan, û kú divabûn di navâ Ferhenga Turki de bêtin meyandin, hatibûn danîn.  
Herema Sêyem, sa ku" ji ber Sebebêni Tendurûsti, Abûri, Ferhengî, Siyasi, Serbazî û her wehajî bi armanca parastina Rêstikê bi koçkirkirina bi carekê hatibû daxwazîkirin û ji bona Neşînîya û têde livandin hatibû nehiştin, hatibû danîn "(46). Weha piranîya Kurdan di vê Herema Sêyem de dijyan û di dawîya dawî de peyj jî li ser derkirina wanî bi carekê dihate kirin.

✓ Li vê derê em dixwazin Bendêni Qanûna Jimara 2510 bînin, sa ku bi rengekî yan Je din ji bona Hilandin Xelkên Kurd li Turkiyê dihate raserkirin. Ji bo, vê jî Perçeyê Duwem ji Qanûnê hatibû tîrxankirin. Weha ji bona Civata Wizaretê Mafeyê careke din belavkirina Xelkên Neşînvan yanji yên Koçer ji Herema Sêyem ji bona Heremên Xwestir" ji bal mercen Jiyane û tendurûstiye" hate dan (Benda Hestem) (47).

Li gora Benda Nehem Mafe ji bona Wezîrê Hundurû ji bona belavkirina Rewendan, û kú bi Ferhenga Turki ve negirêdayîbûn, nala Koman li ser Bajarêni bigûk û Gundêni Xelkên Turkan hate dan. Ligeljî Wezîrê Hundurû dikarîbû wan Kesan, yên ku li wan bi "Sîxuryê" dihatin gumankirin, ji Heremên Sînorî bide derkirin.

Li gora Benda Nehem Mafe ji bona Wezîrê Hundurû ji bona belavkirina Rewandan, yân ku bi Ferhenga Turkî ve negirêdayîbûn, nala Koman li ser Bajaren biçük û Gundên Xelkên Turkan hate dan. Ligeljî Wezîrê Hundurû dikarîbû wan Kesan, yân ku li wan bi "Sîxurîyê" dihatin gumankirin, ji Heremên Sînorî bide derkirin, bi serdejî wî dikarîbû "Neşînvanen Biyanî, Qereğîyan, Koçeran, yân ku ber bi Ferhenga Turkî ve venediketin, ji bona derveyî sînorê Millî bide derkirin" (48). Lîbelê Benda Dehem ji Qanûna 2510, a ku Mero dikare tevaya wê bi Kurdan ye bide sipartin, dibêje:

A. Qanûn bi Rewaya Eşîran pê nagête rûniştin, ger/ew jî ji bal Dadgehan yanji Fermanan yan jî bi her Belgeyekî jî be hatibe bi cihkirin. Tevaya Desthilatîyên Maqûlan, Axan, Began, Şexan Eşîran û hemû Encûmenan, yân ku ji bona wanân li gora her Belgeyekî be jî, yanji li ser rewêstrewendan be jî hatebe dan, têtin hilanîn.

B. Hemû Malên Neguhestî berî derkirina Qanûnê, gerjî li ser qî Belgeyekî be yanji Kaxezan be jî pê bêtin rûniştin, nala Malên Eşîrê jî bin, ji ber ew rûwê wêyî rewaye, ku ew ji bona Maqûlê wê yanji ji bona Beg, yanji ji bona Axê yanji ji bona Şex hatibin dan, ew malên hanê ji bona Maldariya Dewletê têtin guhestin. Weha li gora vê Qanûnê û Bir û Bawerîyên Serdarîyê ev Malên hanê li ser Derketîyan tête belavkirin.

C. Wezîrê Hundurû li ser bîr yara Serdarîyê bi barkirin û belavkirina Maqûlan, Began, Axan û Şexan li gel Zar û Zîgân wan ve ji Heremên nîşankirî hate bi desthilatkirin, ger Hebûna wan Kesan li Heremên sînorî metîrsîyê ji bona parastinê tîne daxwazkirin... (49)..

Borcuwaziya Turkî bi pîrabûnên xwe ji bona nabûdkirina bi destketinê Serekên Eşîran ne bes têne pîrsiyariya xweşkirina berzbûna Abûrî û Zanyarîyî Xebatkêşen Kurdan diser guhêne xwe rex avêtin, her wehajî li ber wan beramber bi sitemkarîaya Karmandan nedan, hêjî ji vê jî bêtir wêna Pîrsiyariya Çandinîyê ne li ser berjewendîya Cemaweran date çarekirin, lîbelê wê her û her keftileft dikir, ku Xelkên Kurd nala bûjenekê ji bona چewisandinê û hilandina Millî bidin guhertin.

Di Benda Yazdehan de ji Qanûnê weha tê :

A. Li ser her Kesê, yê ku Zimanê wîyî Zîkmakî ne Turkî ye, nabe ew Gundan yanji Taxan bide avakirin, nabejî ew ji bona Sazmendîyên Destkarîyê û Karkeran bi Endamî bête wergirtin...

B. Erke li ser Wezîrê Hundurû wergirtina pîrabûnên pîwistî li ser bingehê bîr yarîyên Serdarîyê li ser pîrsiyariyên Ferhengî, Sipahî, Siyasi û Civakî bi armanca parastinê li ser Rêstikê beramber bi wan Kesêne girêdayî bi Ferhenga Turkî ve, yanji yân ku pêve girêdayîne, 18 ew bi Zimanê Turkî na peyivin, bide wergirtin. Ji navâ komên van pîrabûnên hanê koçkirina wan Kesan ji bona Heremên din, belavkirina wan ji hev û her wehajî jîsîtindina Mafeyê Neşînvanyê têtin dîtin.

C. Bi hîç corekî nabe jimara Koçkiraman jîn li Gundên pîşveketî û li Bajaran têtin bîcîhkirin, andaza 10 % ji tevaya Xelkên Melbendên Wilayetê bêtin bêtirkirin, her wehajî li ser wan bi carekê avakirina taxên bi serên xwe qedexe ye (50).

Her wehajî Qanûna Jimara 2510 li ser pîrabûnên ûdayî dinjî di axive, ku mebest jî kêmkirina çûn û hatinê Kêmanîyên Millî û nemaze Kurdan bi xwe ye.

Tevaya Malên Neguhestî yân Kurdên barkirî ji Herema Sêyem ji bona Maldariya Dewletê hatin guhertin. Benda 26 ev karê hane date derxistin.

Bi Armanca bicîkirina Regezê Turkî li Heremên Kurdî Serdarîyê ji bona Hatvanan ji Yunanê ji bona Deh Salan barkirina wan ji van Herman date qedexekirin. Weha di Benda 29 de hatîye: "divê li ser Hatîvanan... Rewandan û her wehajî, yân ku ji bal Serdarîyê di Herema Sêyem de hatine bîcîkirin, demeke ne kêmter ji Deh Salan li wan Heremên Nîşankirî bêtin jiyankirin. Ji bona wan Neşînî li Heremên din nabe bête kirin, Tanî ku ew destûrê ji Wizareta Hundurû nedîn wergirtin" (51).

Lêbelê ji bona Kurdan û Wênerên Kêmaniyêni Millî din tanî piştî derbasbûna Deh Salan jî bê destûra Serdarîyê li ser wan barkirin ji cihêن nîşankirî ji wan re ji bona neşinîyê bi carekê hatibû qedexekirin.

Weha lêvenerîna hinan ji Bendêن Qanûna taybetî ji Koçkirinê dide derxistin, ku Desteyên Serdar li Turkiyê siyaseta turkkirinê beramber bi Kêmaniyêni Millî pêradibûn. Tevaya pêrabûnê wana bi carekê dihatin raserkirin, ku careke din Xelkên Kurd li Welêt ji nuh ve li pênavê Xebatê ji bona Serxwebûnê nikaribin bi serxweve rabin.

Di Havîna Sala 1934 de piştî hatina Şahê Iranê ji bona Enqera di navbera Dewleta Turki û Iranê de lihevhatinek li ser "Nehîştina" Pîrsiyariya Kurd hate girêdan. Herdû Dewletan ji bona girtina sînorêن xwe lihevkirin, da "Râbirêن Rêyan" ji bona Iraq û Suriyê nema bikaribin xwe bayêjin.

Perejî di wê demê de bi xwe ji Serdarîya Turki Rêstikeke Jirêderketî li Kurdistanê date danîn. Weha Walîyê Sipahi General Ebdul-la Dozan Desthilatîyen bêtir ji pêwist pê hatin dan, da "ew rê liber " Aloziyan" bi her şêweyekî ji be bide girtin. Xelkên Heremên Kurdi û Herema Botan bi taybetî ferma amadebûnê ji bona Barkirinê wergirtin. Lêbelê piranîya wan barkirina ji Erdê Bay û Kalan hayinkirin û ew bi serê giyan ve ketin. Weha azardana giştî nala bersevê li ser ve hate despêkirin. Di Augosta Sala 1934 de Balafiran ji bona Pênc Rojan Herema, ku Kurd tête pena dibûn, datîn bombebarankirin, da Kurd ji wê derê bêtin derkirin. Bi pêrûniştina Rojnemevanen Biyanî pir ji Kurdan li Xarpûte hatin bi darvekirin, da ku "Kurdên bêtir bêdeng kûrtir bidin remankirin" "Rojnama Şamê " El-Qebes " di mîjûwa 19. Augosta Sala 1934 date nivîsandin: "Peyv li Kurdistanê, mîna ku hin Rojname didin derxistin, ne li ser Şûresê tête gerandin, lêbelê ew bêtir li ser liberxwedana kurdan beramber bi Desthilatîyen Turki tête gerandin; ji ber Desthilatîyen Turki dixwazin Kurdan ji cihêن wan bidin derkirin û wan ji bona Rojava bidin koçkirin" (52).

Di 18. Çîrya pêşîya Sala 1934 de Civata Bilindî Netewe li ser qanûna Jimara 2848 de li ser guhertinê hin Bendêن Qanûna Koçkirinê bîryar da (53). Ev guhertinê hanê têtin biserhevedan, ku zincirên ji erkan yên bi koçkirina Kurdan ve ji Wilayetên Rojhîlat ji bona yên Rojava ve girêdayîbûn, ew ji bona Serpereştîya Wizareta Hundurû, Karê Civakî û Tendurûstîyê hate dan, piştî ku ew bi Serdarîyî ve girêdayîbû.

Weha bi vî rengê hanê Qanûna Jimara 2848 ji nû ve careke din Siyaseta armanckirî bi Hilandina Kêmaniyêni Millî bi darê zorê date bîryarkirin.

Bi başî di vî babetê hanê de tête dîtin, ku perçeyekî ji gotara" Turki û Pîrsiyariya Millî", a ku di Rojnama " Temps" di 18. Augosta Sala 1937 de hatîye belavkirin, ripin. Ew bi Xameya Rojnemevanekî Turki hatîye nivîsandin: "Hilandina Eşîrên Kurdan hêjî ne hatîye bicihanîn; ji ber pîrsiyar li ser encamê pirbûna jimara Tawanbaran hinekî tête dijwarîkirin... Ji nêzîka Du Salan ve Serdarîyê ( a Turki M. A. Hasretyan ) Rêstikek jirêderketili Welêt danîye û her wehajî tevaya Desthilatîyê di nava Desten Walîyê Sipahi General Abdu-la Aleb Dozan de daye civandin, bê ku dekk û nâkxistina parastinê li Deverê bi hemû şêweyekî pê hatîye sipartin.

Ji wê çaxê û pêve Destikên Ragiyandinê hîç Nûge nedan belavkirin. Bêgûman ku pêrabûnê wergirtî bi kérbûn; ji ber vê ji ew bêdilê Xelkê bûn" (54).

Bi her awayekî be ji- Nivîsanê gotarê tîne dawî - teví ku aramîya di demen 1934 - 1935 de li ser desten General Dozan hatîye kirin, deku ji aliyeckî de Serpereştîya kap deku barêن Civakî dida kirin û ji aliyeen din de Nîşan didan bilindkirin, da Dujminan li El-Ezîzê bide tîrsandin. Weha van kar û barên hanê dest beredanan kirin, lêbelê beredanan wanen pir dirêj nekirin..." (55).

Di Sala 1934 de Serdarîyê Turki bi destpêkirina xweser ji bona serifewandina Eşîrên Dêrîsimê bi carekê bîryar da. Di pêşîya pêşî de wêna " bingehekî Edyolocî" ji bona pêrabûnê Polisi - Serpereştî date danîn. "Zanistvan" û Rojnemevanen Turki datin zanîn, ku Kurdên Dêrîsimê "Zaza"ne û ew" Turkin, jî ku ji gal ji mîj ve ji deşt û çiyan ve hatine barkirin", teví ku ew ji Turkîn, jî ku pêşvektina xweyi Ferhengî de li paş mane, - lêbelê ew " ji bona xurtkitina pêwendiyêن xwe li gel Welêt ji nu ve careke din pir dildarin".

Di vî babetê hanê de mœvekê li ser mebesta "Kurdan" di Inskilopêdiya Turki de dibêje: " Ku piranîya Kurdên Komara Turki bi Zimanê turki diaxîvin , ew mîna Turkan dijîn û em Turk ( Desteyen Serdar. M. A. Hesretyan ) wan bi Neteweyekî din ve danayinin, ku ew pê têtin girêdan" (56).

Gava pêşiyî Serdarîya Turki ji bona "bicihanîna parastinê" li Dêrsimê pêkahîna Wilayeteke nuh - Tuncili - bû. Li ser ve Hêzên Turki derbasî nava Dêrsimê bûn, têde Serbazigirî date zanîn û li ser tevaya Heremê Destûra turki date danîn. Wê bi avaniya Dibistanan li Dêrsimê destpêkirîn ku divabûn bi zanebûna Kurdên "Zaza" rabin, " ên ku zimanê Bay û kalên xwê" bi Ferhenga turki ve dabûn jibirkirin.

Weha bi karanîna peyva" Kurd " nala nîşana Millîbûneke nîşankî hate qedexekirin. Bes û bi tenha nala Navekî giştî dikare bête bikaranin. Lîbelê likwekirina cil ben û bergên Millî, sitiranê Gelêri... weha bi çarekê hatin, qedexekirin. Di wê gaxê de bi xwe ji Serdarîya Turki bi, a ku jêre têt gotin, rastkirina Bacan li Dêrsimê destpêkirîn Ji ber Xelkên Heremê bigir Xûkitî nizanibûn bê ka çiye; ji ber ve ji bi çihanîna ve "rastkirina" hanê di rastîya rastê de barkirina Xelkên Dêrsimê bi barên Bacan dida derxistin, ên ku berê wan ew nasnedikirin. Rewşene ku " Rastkirinê" ne bes tenê Xelkên Heremê nedan çogkirin, lîbelê ji ew nala hoyekî bingehî ji bona Serhildana Sala 1937 de hate dîtin.

Her wehajî alozîya pêgiri' di nava Kurdan de li ser Sitendina Erdan Eşîran, Yen ku ji mëj de di rastîya rastê de di nava desten Cotkarên Dêrsimê de bûn, û ew ji bona Turkên - Hatî û Derebegê Cihî hatin dan.

Pêrabûnên xistîna Bacan ji bona nava Dêrsimê û sitendina Erdan ji Eşîran bi Liberxwedana Kurdan hatin beramberkîrin, ku pê Serpereştiya Turki bi ne cikirina pîlanên xwe ve neşarî tex û paşî vegerandinê bû.

Di Sala 1937 de rabûna desthilatîyên Turki cara duwem bi " Rastkirinê" bi ser neket. Wê carê wê dest bi kuştinêkir. Hin ji Kurdan, yênu ku beramber bi pirojeyen wê rabûn, wê ew di Kolanen El-Ezîz de li Sêpiyê dan. Evaya nala Qurûeka pêşî ji bona Serhildana Kurdan hatî Weha bi lez û bez Dêrsimê xwe di nava virfîna agirê Serhildanê dekîtlî Jimara Süreşvanan bi 30. Hezar kes ve hate gihaştin. Süreşvanan li ser Yekaneyen Girdê Turki dane hêrişkîrin. Pir, nê û telêن telifona dane xerakirin) yênu ku Dêrsim bi Cîhana Derve re dida girêdan.

Serdarîya Turki bi pêrabûna dagirtina perçeyî di Nîşana Sala 1937 de rabû. Wê nêzîka 25. Hezar Serbaz li Wilayeteke Tuncili date serhevkîrin û ew nala carên berê bi bî Balafiran dane piştgirtkîrin.

Lîbelê tevî Liberxwedana Kurdayî gernasî ji wehâ Serhildan hate temirandin û Desthilatîyê xweser dest bi zoradriyê, kuştin û xwînrijandina Xelkên Dêrsimêyi bê-guneh kir.

Serheng Alginson di gotara xwe de " Pîrsiyarîya kurd " weha daye nivîsandin: " Qanûna Turkiyî nuh, a ku di Rêbenda Sala 1937 de nala gûna li ser Siyaseta Hilandina Millî hate zanîn, metîrsîyeke mezîn li Dêrsimê date kîrkirip. Di ve Heremê hanê de, a ku tanî neha Tevgerên Odayî raserkirî dijî Serdarîyê hêjî pê nehatibûn gihiştin, tevî pirbûneke gewre ji Kurdan ji têde têne peydakirin. Piştî ku Turkan Hêzên Gewre dane biserhevkîrin, di Guiana Sala 1937 de dijî Serpêşan dest bi pêrabûnên Serkîrin... Wezîrê Hundurû Celal Beg bi Serdarîyê date gîhandin, ku ji neha û pêve nema Pîrsiyarîyeke kurdi tête dîtin. Ni got: Bajartî li gel Zordarîyê dijî Rêbiran hatibû betirmekîrin... Rawestandina Mîrkari tanî neha wisa-bû û Kurd bi Mîrkari li Turkiyê bi Turken Çiyayî têtin binavkirin" (57).

Li ser têgihiştina " betirmekîrina Bajartîyê bi Darê zorê " rastîyen têne didin axivandin :

" Weha nuhtirîn Çek hatin bi karanîn û giringtirîn degën sitratîci hatin girtin. Her wehajî Balafiran roleke pir giring datin listin. Di ve Qaxa hanê de hate zanîn, ku Balafirvana Turki Sebihe Nemkecen Diploma zor baş ji bona hêjabûna wêna pê hate dan; ji ber wê karên pir baş li Dêrsimê kirin.

✓ Ne bes tenê wê firandinêñ lêgerandinêñ bi tirs ji bona dîtina Cihêñ veşartî-yên Serpêçan pê radibû, lêbelê hêjî bêtir ji wê ew bi agirê Rêjînkên xwe didan  
 ✓ ûbarandin... Di 27 Gulana Sala 1937 de Leşker li ser cih zalbû... Careke din jî  
 ✓ *ji* & nûh ve xpilana ( Hilandina Millî - M. A. Hesretyan ) Sala 1935, a hatibû danîn,  
 tête bicihanîn "(58). Weha Xwedîyê gotarê di Rojnama " Temps " de date  
 nîvîsandin.

Ev. tev bi carekê mukurtên, ku Destyên Serdar li Turkiyê di pêrabûnêñ xwe de ji  
 Pîlana danînê ya taybetî ji bona Hilandina kurdan destpêdikirin. Lêbelê  
 Pêrabûnêñ Polisi, yêñ ku Xelk pê tanî nabûdkirina Canê wan dihatin rû bi  
 rûkirin, bingehekî serekî ji bona vê Pilana hanê dida pêkanîn.  
 Weha Rojnama Turkî " Tan " date nîşankirin, ku Dêrsim - Nawendîya Tevgerê - dê  
 bi carekê bête wêrankirin û Xelkên wê dê ji bona Heremên din bêtin  
 barkirin... Weha Xelkên Dêrsimê - yêñ Turk, Turken XURU ( gewrekirin ji bal min  
 hahtîye. M. A. Hesretyan ), ên kû ji ber zor û sitema Têmorleng ji bona Dêrsimê  
 hatin revandin, neha ew li gel tevaya Gelê Turkî têtin hilandin..." (59).  
 Weha/neha ji bona we pêrabûnêñ wergirtî ji bona tevlêkirina Kurdên Dêrsimê - " Turkên Xurû "- li gel tevaya Gelê Turkî pêşkeşdikim.  
 " Sêpiyên Dêrsimê bi Serpêçan hatin xemilandin. Dadkirina darvekiranê xweser  
 hatin bi cihanîn... " Piştî tomarkirina van rastiyen hanê Xwedîyê gotarê di  
 ✓ "Temps" de tîne *Wewîkirin*: " bi pirbûn tête diyarkirin, ku Pirsigarîya Kurd bes  
 û bi tenha pirsigarîyeke xwedan serûştîyeke polisi ye ".  
 Bi armanca nabûdkirina her pêrabûneke' kurd di liberxwedana Zordarîyê û  
 Hilandina Milliyê bi zorê de rewsa Jirêderketî di Wilayetên Rojhilate de hate  
 hîstîn û tevaya Desthilatîyê di nava desten Serpereştiya Sipahî de ma *hîz* Her  
 wehajî pêrejî ji nû ve careke din Serdarîya Turkî dest bi koçkirina Eşîren  
 Rewendên Kurdên dilsoz ji bona Wilayetên Rojava û yêñ Hundurû *kirin*. *janê*  
 ✓ Amarên xweser li ser Kurdên Koçkirî ji Wilayetên Rojhilate ji bona yêñ Rojava ve  
 nayêñ dîtin. Lêbelê Mero dikare wan ji tomarkirinê Serjimarêñ Xelkêyi Salen  
 1935, 1940 û 1945 bi de derxistin. *je* û ku ev lista hanê li ser bingehêñ wan  
 hatîye bi nêxistin.

L I S T A . - 2 -

Livandina Xelkên Turkî (X) :

W I L A Y E T

X E L K

	1935	1940	1945
El-Ezîzê	256189	190366	198081
Corux	271900	153273	159328
Erzerom	385387	371394	395876
Mos	143899	73939	82699
Sert	127518	146522	133627
Tikîrdax	194252	209888	202666
Tuncili	-	94639	90446
<i>Han Wan</i>	143437	112975	127858
Merdin	229921	252505	234457
Diyarbekir	214142	257321	249949
Hekare	-	36446	35124
Riza	-	172764	171925

( X ). Li ser bingehê Amarên: İstatistik Yıllığı, Sala 1951' R. 72- 73  
 ✓ hatîye bi nêxistin.

Weha Serjimarêñ Xelkên Wilayetên El-Ezîzê, Corux, Erzeromê, Mos û Wanê bes û  
 bi tenha xwe ji Sala 1935 de tanî Sala 1940 nêzîka 298865 Kes hatin kêmkirin.  
 Weku ku diyare, li Turkiyê hîg di nava van salen hanê de pêş û bapêş nehatin  
 dîtin. Bi serdejî bêtirbûna Xelkên Welât bêtir ji 10 % ji Sala 1935 de tanî  
 sala 1940 hate pêkhatin. Weha ev dide derxistin, ku *Sejmara* Xelkên Wilayetên  
 nîşankiri divabû ew neyêñ kêmkirin, lêbel ew divabûn nêzîka 120. Hezar Kes *Serso*  
 bêtirkirin.

Serjendie

Di dawîya dawî de divê em sebeba këmkirina gotî di Jimara Xelkê de ji bona Koçkirina Kurdan ji bal Serdarîya Türkî ji bêtir ji 400. Hezar Kes ji van Wilayetan ji bona Wilayetên din bidin vegerandin.

Siyasetta Desteyen Serdarî Türkî beramber bi Xelkên Kurd bi van xêzên bingehîyî têtin nîşankirin:

1. Nayînkirina Mafeyê Miliyî Kurd nala Miletakî heyî biser xwe, yanji nala Komeke Rehîyî ji Turkan cûdakirî tête kirin.
2. Pêrabûna Hilandina Kurdan bi darê zorê di rêya Pêrabûnen Polisi û Serperestiyê de tête kirin.
3. Serberjîrkirina Eşîrên nîv Serbixwe bi armanca <sup>ve</sup> guhestina Kurdan ji bona mebekteke qivandina Bacan, kolekirinê û yarmetîdan ji bona Cengan têtin kirin.
4. xebatkirin ji bona <sup>ve</sup> guhestina Koçeran ji jîyana Rewendîyê ji bona neşîniyê di rêya firotina Erdän Kurdän Koçkirî de, <sup>ve</sup> yân wilayetên Rojava ji bona wan tête kirin.

*Si ~ Lêtîkuu  
Bor Wilayetê Rojava*

R O N K I R I N

1. Binər li Amara Salane Ystatistik Yilligi Bergə 5, 32/1931. Jimar 21, R. 70/71
2. Ji Kovara "Pirsiyariyən Qandinyə", 1932, Jimar 1-2, R. 124
3. Ali Kemalî. Arzincan... 1932, R. 197
4. Ji Kovara "Pirsiyariya Qandinyə", 1932, Jimar 1-2, R. 126
5. L. Rambout. Les Kurdes et le droit, Paris 1947, R. 26
6. Encumena Erzeromə di bin Serokitîya Sertip Xalid Beg de di sala 1922 de hate pêkhatin. WA Rexistina Tevgera kurd lipêhavê pêkanîna Dewleteke Serbixwe armancdikir.
7. H. C. Armstrong. Grey Wolf. Mustafa Kamal. Lodon, 1934, R. 264
8. Destur, C. 6. Ankara, 1934, R. 99
9. Kaniya Pêşî, R. 107
10. Kaniya Pêşî, R. 144
11. Histoire de la Republique Turque, Istanbul, 1935, R. 188
12. Ji Kovara "Pirsiyariya Qandinyə", 1931, Jimara 9 - 10, R. 108
13. Destur, Brğ 6, R. 566
14. Kaniya Pêşî, R. 567
15. Kaniya Pêşî, R. 568 - 569
16. P. G. Ventizon. Mustapha Kamal ou l'orient en Morehe
17. H. C. Armstrong. Grey Wolf. Mustafa Kamal, R. 26
18. L. Asie Française Paris, 1926. No. 238, R. 86
19. Kaniya pêşî
20. Kaniya Pêşî
21. L. Rambout. Les Kurdes et le droit, R. 28
22. Hayat Ansiklopedisi. C. 20. İstanbul, R. 4359
23. Ji Nivistoka L. Rambout. Les Kurdes et le droit, R. 27
24. Abdul- Ezîz Eki. Kurdistan u Kurd İxtîialî. Bergê yekem, Bexda 1946, R. 830
25. D.S. Zaverîv. Ehdes Tarix liwilayeti Şemaliye Serqî Turkiye. Bedlis, 1947, R. 149
26. Destur Bergê 8, R. 1668 - 1670
27. Kaniya Pêşî, R. 1668
28. Kaniya Pêşî, R. 1668
29. Kaniya pêşî, R. 1669
30. Destur Bergê 9, Anqera 1948, R. 13
31. Kaniya Pêşî, R. 140
32. Kaniya Pêşî, R. 527
33. Ji Kovara "Rojhilata Süresgîr" 1930, Jimara 1009, R. 176
34. Destur, Bergê 10, Anqera, R. 1793
35. K. August. Le pays de amal Ataturk, Leipzig, 1938, R. 30
36. "Belavoka lidûhev li ser Ragiyandina Rojhilata Navîn" Taşqend, 1930, Jimara 8-9, R. 36
37. Kaniya Pêşî
38. Kaniya Pêşî, 1931, Jimara 12, R. 14
39. P. Guentizon. Mustafa Kamal. on l. Orient en Marche 1937, R. 136
40. "Miliyet", 31. 8. 1930
41. Kaniya Pêşî, 19. 6. 1930
42. "Belavoka lidûhev li ser Ragiyandina Rojhilata Navîn", 1932, Jr 13-14, R. 73
43. Ataturkum Soyleve ve Demegleri. Cilt 1, İstanbul, 1945, R. 349
44. L. Rambout. Les Kurdes et le droit, R. 32
45. Destur, Bergê 15, Perge Duwem, Anqera, 1937, R. 1156
46. Kaniya pêşî, R. 1156
47. Kaniya pêşî, R. 1157
48. Kaniya pêşî, R. 1158
49. Kaniya Pêşî, R. 1158-1159
50. Kaniya pêşî, R. 1159
51. Kaniya pêşî, R. 1165

- 52. L. Rambout, Les kurdes et le droit, R. 37
- 53. Destur, Bergê 17, Anqera, 1936, R. 28 - 30
- 54. Temps, 18. 8. 1937
- 55. Kanîga pêşî
- 56. Hayat Ansiklopedisi, C.7, İstanbul 1932, R. 2966
- 57. International affairs Jr. 1, R. 96 - 97
- 58. Temps, 18. 8. 1937
- 59. Tan, VI. 1937